

NEWS

**OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES**

ISSN 2224-5294

Volume 6, Number 316 (2017), 202 – 208

UDK 32.019.52

M. O. Nassimov, B. Zh. Paridinova

University «Bolashak», Kyzylorda, Kazakhstan,
E-mail: nasimov_m@mail.ru

**NATIONAL IDENTITY:
ESSENCE AND BASIC CONCEPTS**

Abstract. In modern society formation national identity and its introduction in consciousness of citizens became object of activity scientists, politicians, ideologists, representatives of art and literature. Recently in many scientific works the concept national identity even more often meets. Therefore a subject of article is the question of the national identity considered in the social humanities.

In program article «Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity» President of Kazakhstan are accurately reflected understanding of national identity as basis and the base of modernization. Leader of the Nation gives a historical assessment to complexity destiny our people. One of rules of modernization of new type has designated preservation of a national code and national culture.

The article examines the concept of national identity an interdisciplinary nature. It summarizes essence and basic concepts important theories of national identity. Assesses the role national identity in the modern world. Is considered scientific works on different aspects of this subject.

Keywords: identity, types of identity, globalization, national consciousness, sociocultural process.

ӨОЖ 32.019.52

М. Ө. Насимов, Б. Ж. Паридинова

«Болашақ» университеті, Қызылорда, Қазақстан,

**ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК:
МӘНІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕРІ**

Аннотация. Қазіргі заманғы қоғамда ұлттық бірегейлікті қалыптастыру және азаматтар санасына енгізу ғалымдар, саясаткерлер, идеологтар, өнер мен әдебиет өкілдерінің кәсіби қызметі болып табылады. Соңғы кезде көптеген ғылыми жұмыстарда ұлттық бірегейлік мәселесі жиі кездеседі. Сондықтан мақала тақырыбында әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарда қарастырылатын ұлттық бірегейлік мәселесі тұр.

Қазақстан Республикасының Президенті «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында ұлттық бірегейлік жаңғыртудың негізі және іргесі ретінде түсіндіріледі. Ұлт көшбасшысы халқымыздың тағдырының күрделілігіне тарихи баға береді. Жаңғыртудың жаңа түрі ережесінің бірі ретінде ұлттық код пен ұлттық мәдениетті сақтауды ұсынды.

Мақала ұлттық бірегейлік түсінігін пәнаралық сипатта қарауға арналады. Ұлттық бірегейлікке байланысты маңызды теориялардың мәні мен негізгі түсініктері жиынтықталды. Ұлттық бірегейліктің қазіргі әлемдегі рөлі ашылды. Тақырып бойынша түрлі аспектілердегі ғылыми еңбектер қарастырылды.

Тірек сөздер: бірегейлік, бірегейлік түрлері, жаһандану, ұлттық сана-сезім, әлеуметтік-мәдени үдеріс.

Кіріспе. Жаһандану үдерістерімен байланысты заманауи әлеуметтік кеңістіктегі терең және жылдам өзгерістер ұлттық бірегейлік мәселесіне қатысты кейбір сұрақтарды күшейтті. Баршамыз өмір сүріп отырған қазіргі кезеңнің өркениеттік көрінісі кеңістігін әлемдік қауымдастықтың жаңа келбетін қалыптастыратын өзгерістер мен әлемдік күйзелістер, болмыстық ауытқулар секілді мәселелермен сипаттауға болады. Бүгінде

үстемдік ететін өркениеттік процестерге жаһандану үдерісінің ықпалы зор деп ойлаймыз. Қарама-қайшылықтарға толы және оның бір мағыналы емес сипаттары ұлттық бірегейлік мәселелесін күрделендіретіні. Сондықтан бірегейлік түсінігі қазіргі заманғы қоғамдық ойлардың маңызды тақырыбы.

Қазақстан Республикасының Президенті «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [1] атты бағдарламалық мақаласында тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың үшінші бағыты ретінде ұлттық бірегейлікті сақтауды ұсынды. Ұлттық жаңғыру ұғымының ұлттық сананың кемелденуін білдіретіндігін дәйектей келе, оның екі қырына назарымызды аудартты: «Біріншіден, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту».

Бағдарламалық мақалада: «Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс. Абайдың даналығы, Әуезовтің ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері, ғасырлар қойнауынан жеткен бабалар үні – бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана. Сонымен бірге, жаңғыру ұғымының өзі мейлінше көнерген, жаһандық элементпен қабыспайтын кейбір дағдылар мен әдеттерден арылу дегенді білдіреді», - деп атап көрсетті.

Ұлт көшбасшысы қазақстандықтардың ешқашан бұлжымайтын екі ережені түсініп, байыбына барғанын қалайтындығын айтады: «Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Екіншісі – алға басу үшін ұлттың дамуына кедергі болатын өткеннің кертартпа тұстарынан бас тарту керек».

Сонымен қатар, осыдан екі жыл бұрын Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен бекітілген Қазақстандық бірегейлік пен бірлікті нығайту және дамыту тұжырымдамасының негіздері мына қағидаттарға сүйенеді: 1) негізгі бағыт – ел Президенті Н.Ә.Назарбаев ұсынған «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық патриоттық идеясы; 2) «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық патриоттық идеясының біріктіруші құндылықтары – азаматтық теңдік, еңбексүйгіштік, адалдық, ғылым мен білімге құрмет, зайырлы ел; 3) қазақстандық бірегейлік пен бірліктің іргетасы – мәдени, этностық, тілдік және діни әралуандылыққа негізделген жалпыұлттық құндылықтар; 4) қазақстандық бірегейлік пен бірлік – ұрпақтан ұрпаққа үзілмей жалғасатын процесс. Ол әрбір азаматтың этностық тегіне қарамастан өзінің тағдыры мен болашағын Қазақстанмен байланыстыруына негізделеді. Ортақ тарихымыз, бүгінгі тіршілігіміз, болашаққа деген ортақ жауапкершілігіміз қоғамды біртұтастыққа бастайды: «Біздің бір ғана атамекеніміз, бір ғана Отанымыз бар – ол Тәуелсіз Қазақстан». Бұл таңдаудың мәнін ұғыну – бірігудің басты негізі [2].

Ғылыми-зерттеу жұмысында Елбасының бағдарламалық мақаласын басты назарда ұстай отырып, жалпы бірегейлік ұғымының, оның ішінде ұлттық бірегейлік түсінігінің ғылыми аппаратын айқындауға тырыстық. Түсінікті ғылыми тұрғыдан талдай отырып, оның қазіргі заманда туындап отырған кейбір мәселелеріне назар аударуды жөн көрдік.

Зерттеу әдістері. Зерттеу жұмысының эмпирикалық деректерін мәселеге арналған теориялық-тәжірибелік еңбектер құрайды. Зерттеу жұмысы барысындағы нәтижелерді алу үшін Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы, сөздіктердегі анықтамалар, алыс және жақын шет елдік, отандық ғалымдар зерттеулері мен аудармаларының теориялық әдебиеттерін пайдалану негізінде салыстырмалы талдау арқылы мүмкін болды. Зерттеу жүргізуге саяси институттар мен ғылымды саясаттанулық тұрғыдан талдайтын әр түрлі тұжырымдамалар және жүйелік-құрылымдық, тарихи-философиялық, институционалды талдау әдістері әсер етті.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. «Бірегейлік» (identitas) ұғымы классикалық латын тілінің «idem» сөзінен шыққан және «дәл өзі» дегенді білдіреді. Сөзбе-сөз аударғанда «identity» екі мағына береді: тану және ұқсас. Философияда аталмыш термин Д. Локк пен Д. Юм еңбектерінде кездесті және модерн кезеңіндегі дараландыру процесінде қолданылуымен байланыстырылады. Іс жүзінде бірегейлік – бұл адам мен мәдениет сәйкестілігінің анықталған түрі [3].

Америкалық психолог Э. Эриксон [4] өткен ғасырдың екінші жартысында ғылыми айналымға енгізген бірегейлік мәселесі пәнаралық зерттеулер нысаны болып табылады. Өзінің пәнаралық ерекшеліктеріне байланысты әр ғылым саласы, әр ғалым әр түрлі түсіндіреді. Мәселен, философия ғылымдарында ұғым болмыс пен сана үйлесімділігімен байланыстырылып, даралық, қарым-қатынастардың бірегейлік құрылымдарды қалыптастырудың ықпалы ретінде зерделенеді. Саяси ғылымдар әлеуметтік және саяси тәжірибедегі адам психологиясының сипаттамалық белгілеріне назар аударады. Бірегейлік жеке немесе топтық өзін-өзі түйсінудің нәтижелік сапасы ретінде түсіндіріледі. Психология ғылымдарында бірегейлік тұлға құрылымы мәнін иеленген сәйкестендіру процесіндегі психикалық тетік, мінез-құлықтың жаңа түрлерін иелену секілді пікірлер бойынша қарастырылады. Әлеуметтану ғылымдарында бірегейлікті зерттеу тұлға қызметінің әлеуметтік сипаты, әлеуметтену нәтижесі және өзін-өзі танудың әлеуметтік тетіктерін қолдану арқылы жүзеге асырылады.

С.И. Ожеговтың сөздігінде «бірегей» ұғымына анықтама беріліп, бірегейлік түсінігі зат есім ретінде көрсетілген: «Ұқсас, толық іспеттес» [5].

Үлкен Совет Энциклопедиясы бойынша: «Бірегейлік (тепе-тең, біркелкі) – екі бұйымның немесе түсініктің дәл келуі, тепе-теңдігі» [6].

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде бірегейлік «таңдаулылық», «жақсылық», «бірқалыптылық» [7] деп көрсетіледі.

«Қазақ әдеби тілінің сөздігі» атты он бес томдығының IV томында бірегейлік «маңдайалдылық», «озғандық», «өзіндік ерекшелік» [8] деп түсіндіріледі. Ал XIV томда «Ұлттық тұтастық» ұғымына мынадай түсініктеме ұсынылады: «Белгілі бір ұлттың берік бірегейлігі» [9].

Қазіргі заманғы ғылымда әлемдік қауымдастықтың жедел өзгерістері шарттарындағы ұлттық бірегейлік мәселесі бойынша идеялар мен тәсілдер жоспарларын әзірлеу өзекті саналады. Батыс ғылымында ұлт пен ұлттық бірегейлік мәселесін зерттеудің үш әдісі ұсыналады: примордиалды; модернистік (инструментализм); конструктивистік.

Примордиалды әдіс теорияларында екі бағыт айқындалады: әлеуметтік-биологиялық және эволюциялық-тарихи. Бірінші бағыттың өкілдері ұлтты шынайылықтың объективтілігі, этнос дамуының жоғарғы кезеңі деп қарастырады. Екінші бағыт ұлтты әлеуметтік-тарихи көрініспен терең байланысты әлеуметтік қауымдастық ретінде көреді. Әдісті қолдаушылар ұлттық бірегейлік түсінігін ұлттық рух, ұлттық мінез, ұлттың өзіндік сана-сезімі және ұлттық психология ұғымдарымен байланыстырады.

Модернистік әдіс өкілдерінің ұстанымдары бойынша ұлт ежелгі немесе табиғаттың мәңгі болмысы емес, ол экономикалық өзгерістер, индустриалды революциялар, қазіргі заманғы бюрократиялық мемлекеттер құру, жалпы стандартталған білім жүйесін қалыптастырудың өнімі болып табылады.

Конструктивистік әдіске сәйкес, жазушылар, ғалымдар мен саясаткерлердің интеллектуалды құрылымы. Әдіс өкілдері ұлтты «ойдағы қауымдастықтар» ретінде қарастырады. Азшылықты қалыптастырған ұлт өкілдері бір-бірін білмейді, бірақ әрқайсысында қауымдастық бейнесі ойда қалыптасқан. Осы тұрғыдан ұлт ойдағы ұлттық жолдың өнімі саналады.

Жалпы ғылыми әдебиеттердегі ұлттық бірегейлік құрылымының үш құраушысын бөліп көрсетуге болады: когнитивтік – өз тобының ерекшеліктері туралы түсініктерді білу және мүшелерінің этностық саралау белгілеріне сай сезінуі; аффективтік – өз тобының сапасын бағалау, мүшелікке қатынасы және осы мүшеліктің маңыздылығы; мінез-құлықтық – тек сезінудің шынайы тетігі ғана емес, айқындалған ұлттың мүшесі көрінісі мен оның әлеуметтік өмірге тартылуы [10].

Америкалық әлеуметтанушы әрі саясаттанушы С.Ф. Хантингтон бірегейлікті индивидтің немесе топтың өзіндік сана-сезімі ретінде дәйектейді. Бірегейлікті адам мінез-құлқын анықтауына байланысты маңызды деп есептейді. Ғалым бірегейлікке байланысты бірнеше түсініктерге ерекше мән береді.

Біріншіден, бірегейлікті индивидтер мен топтар иеленеді. Бұл ретте индивидтер бірегейлікті тек топтар арасында иеленеді және өзгерте алады. Әлеуметтік бірегейлік теориясы көрсеткендей, адамдардың бірегейлікке ұмтылысы бір-біріне дұшпан топтардың құндылықтар ізденісіне әкеледі. Индивид бір мезгілде бірнеше топтың мүшесі болуы мүмкін, сондықтан бірегейлікті «ауыстыру» мүмкіндігі болады. Топтық бірегейлік икемдірек болғандықтан алдын ала берілген параметрлерге негізделеді.

Екіншіден, жалпылама бірегейлік құрылымды сипаттайды. Адамдар жеке бірегейлігін өз қалауы, қажеттілігі немесе мәжбүрлеу арқылы құрады. Бенедикт Андерсон ұлттарды «ойдағы қауымдастықтар» деп атаған. Андерсон пікірін өз ойыммен айтқанда, бірегейлік ойдағы болмыс: біз өзіміз туралы не ойлаймыз, біз қайда ұмтыламыз.

Үшіншіден, индивидтер топтар секілді көптеген бірегейлікті иелене алады. Соңғысы «қандас», аумақтық, экономикалық, мәдени, саяси, әлеуметтік және ұлттық болуы мүмкін. Аталған бірегейлік түрлерінің маңыздылығы индивидтер немесе топтар үшін уақыт, ахуалға байланысты өзгереді, бірегейліктің бұл түрлері бір-бірін толықтырады немесе қақтығысады.

Төртіншіден, бірегейлік нақты адам немесе топтың өзге адамдар немесе топтармен өзара қимылдары нәтижесіндегі «өзінділікпен» анықталады. Басқалардың қабылдауы адам немесе топтың өзін-өзі анықтауына елеулі ықпал етеді. Егер адам жаңа әлеуметтік топқа енсе, аластатылған ахуалын сезінеді және ол өзін бөтен адам ретінде есептеуі ықтимал. Егер ел тұрғындарының басым бөлігі өздерін азшылық ретінде есептесе, олар сол бірегейліктің бөлігіне айналады [11].

Ағылшын зерттеушісі У. Блум ұлттық бірегейлік пен саяси мінез-құлық ықпалының өзара байланыстарын қарастыра келе, өзара қатынастарының үш түрін атап көрсетеді: ұлттық бірегейлік ішкі саясаттың ресурсы ретінде; ішкі саясат ұлтты қалыптастыру құралы ретінде; ұлттық бірегейлік мобилизацияланған мемлекеттік емес акторлармен ішкі саясатты айқындайды [12].

Неміс әлеуметтанушысы және саяси философы У. Бек: «Индивидтің тәжірибе кеңістігі бұдан былай ұлттық кеңістікпен сәйкес келмейді» [13], - деп атап көрсетеді. Оның пікірінше, ұлттық қауымдастықтар ішінде дамитын космополиттендіру сана мен бірегейлікті трансформациялайды. Космополиттендіру тамактану, өндіру, бірегейлік, үрей, жады, тағдыр секілді өзге де өмір-салтымен байланысты мәселелерді бүгінде ұлттық немесе жергілікті деңгейде қарастыруға болмайтындығын дәйектеді [13, 25, 38 бб.].

Психология ғылымдарының докторы, профессор Л.Б. Шнейдер бірегейлік тақырыбына байланысты заманауи зерттеулерді талдай келе, оның үш негізгі мазмұнын ерекшелейді: тұлғаның тұтастығы оның ықпалдастық қасиеті ретінде; адамның топқа, жынысқа, этносқа, тұқымға және өзге де категорияларға сәйкес келу дәрежесі; индивидтің өзіндігі, шынайылығы [14].

Ресей тарихшысы әрі саясаттанушысы К.С. Гаджиев пікірінше: «Ұлттық бірегейлік ішкі және сыртқы құраушыларды өзіне біріктіреді. Ұлттық бірегейлік үшін көріністің ішкі және сыртқы мәні, пішіні мен мазмұнының сәйкестілігі маңызды. Бірегейлікті ішкі сезіну тепе-теңдік, туыстық, жалпы негіз, біртұтас бастаулары ретінде түсіндіріледі [15].

Соңғы жылдары елімізде ұлттық бірегейлік мәселесіне байланысты көптеген ғылыми-зерттеу жұмыстары жарыққа шықты. Әсіресе, отандық философия ғылымдарының өкілдері аталмыш ұғым бойынша терең зерттеулер жүргізді [16, 17]. Сонымен қатар, бірнеше докторлық диссертациялар қорғалды [18, 19].

Философия ғылымдарының докторы, профессор Р.Қ. Қадыржанов өз еңбегінде еліміздегі ұлттық бірегейліктің төмендегі мәселесіне назар аударды: «Қазақ және қазақстандық бірегейлік Қазақстанның барлық тұрғындарын игеруге ұмтылады. Бұл жағдайда олар этникалық шекаралар мен ұлттан жоғары мазмұнды иеленген ұлттық бірегейлік мәртебесіне иеленуге үміттенеді. Ұлттық бірегейліктің маңызды сұрағы: Қазақстанның ұлттық мемлекеті қандай болуы керек, қазақ немесе қазақстандық па дегенге қоғамда қалыптасқан консенсус жоқ. Біреулер Қазақстанның ұлттық мемлекеті қазақ бірегейлігі болса десе, оны жоққа шығаратындар сәйкесінше қазақстандық бірегейлікті ұсынады. Бірақ, ұлттық бірегейлік туралы тоқтам қоғам мүшелерінің келісімінсіз мүмкін емес» [16, 14 б.].

Бұл мәселеге байланысты философия ғылымдарының докторы М.С. Шайкемелов мынадай пікір ұсынады: «Қазақстандық бірегейлік – бұл бірегейліктің азаматтық қыры, ал қазақ бірегейлігі – оның этникалық көрінісі. Қазақ және қазақстандық терминдерінің ара қатынасы, әлеуметтік-мәдени құбыластарды жіктеу қолданысындағы белгісіздік заманауи қазақстандық идеология құрған екіжақтылық ахуалдың көрсеткіші» [17, 181-182 бб.].

Әлеуметтік өзгерістер шапшаңдығының жеделдеуі шарттарында индивид үнемі бірін-бірі алмастыратын мәдени құндылықтар, әлеуметтік рөлдер, өмір салтын толық игеруге үлгермейді және нәтижесінде бірегейлік дағдарысқа ұшырайды. Қоғамның тұрақты ахуалында адам анықталған мәдениеттің тасымалдаушысы және оның мәдени бірегейлігінің дұрыстығына мән бермейді. Адамдар өзінің мәдениет субъектісі ретіндегі көзқарасы өзге әлеуметтік-мәдени топтар өкілдерімен қарым-қатынасқа түскенде, бөтен құндылықтар мен мінез-құлық түрлерімен ұшырасқанда ойлана бастайды. Бұл ретте мәдени бірегейлік екі жақты қызмет атқарады: түрлі мәдениеттер өкілдері арасында бір-бірінің мінез-құлқын өзара болжай алады және қарым-қатынас процесін жеңілдетеді; қарама-қарсы салыстыру, қақтығыстар мен тайталастар тудырады.

Ғылыми әдебиеттерде мәдени, этникалық және ұлттық бірегейлік ұғымдарын жіктеуге байланысты түсініктер жоқ. Бір зерттеушілер әрбір индивид көптеген әлеуметтік-мәдени қауымдастықтардың мүшесі бола тұрып бірнеше бірегейлікті иеленеді және мәдени бірегейлікті кәсіби, саяси, этникалық, аумақтық, діни, азаматтық түрлері ретінде қарастырады [20].

Ұлттық бірегейліктің іргелі құрамдасы ретінде мәдени әмбебаптылық, дүниетанымдық негіздер (ортақ тіл, ұжымдық тарихи жады, діни және ғылыми түсініктер), әлеуметтік және мәдени нормалар, ұлттық сипат пен мүдделер, ұлттық сана-сезім мен этноұлттық бейнелер, ұлттық дәстүрлер мен аңыздар, нышандар, мұраттар мен мінез-құлық стереотиптерін біріктіретін әлеуметтік-мәдени негізделуі саналады. Өзінің табиғатына қарай әлеуметтік-мәдени үдеріс қарама-қайшылыққа толы. Өйткені ол екі түрлі бағытты ұстанады: сақтау және дамыту. Әлеуметтік-мәдени құндылықтар, тарихи дәстүрлер мен қағидаларды сақтау тұлғаның әлеуметтенуін, ұрпақтар арасындағы өзара қимылдар мен руханият көрсеткіштері, әлеуметтің белсенді толықтырылуын қамтамасыз етеді. Түрлі факторлар ықпалындағы берілген үдерістің дамуы бір жағынан үдемелі әлеуметтік-мәдени өзгерістерді жүзеге асырса, екінші жағынан оның қызметіне кері әсерін береді. Тұрақты тарихи даму шарттарындағы әлеуметтік-мәдени негіздер ұлттың өз бірлігін бекітуге, халықаралық байланыстарды кеңейтуге, өз азаматтарының өмір сапасын, рухани және әлеуметтік дамуын жетілдіреді.

Дегенмен, ірі көлемдегі әлеуметтік күйзелістер кезеңінде әлеуметтік-мәдени құрамдастарда жағымсыз өзгерістер жүзеге асады. Азаматтардың ұлттық-мәдени өзін-өзі тануын көрсететін өткеніміз туралы естеліктер бұрмаланады, тарихи дәстүрлер өзгерістерге ұшырайды, тіл ластанады, санада дүниетанымдық көзқарастар бүлінеді, құндылық бағыттарындағы қарама-қайшылықтар күшееді, жауларды іздеу және бейнесін құрылымдау кеңееді, үстемдік ететін мұраттар мен құндылықтарға түңілу қалыптасады, биліктің саяси институттарына сенім азаяды. Посткеңестік елдердің (Балтық елдері, Грузия, Украина, Молдова) тарихи тәжірибесі берілген тезистерді дәлелдейді. Мұндай ірі көлемдегі әлеуметтік күйзелістер әлеуметтік революциялар мен саяси режимдердің ауысуына әкелуімен қатар, әсіресе, жастар арасындағы ұлттық бірегейлік дағдарыстарына әкеледі [21].

Соңғы онжылдықтарда ұлттық бірегейлік мәселелерін зерттеуші көптеген ғалымдар тілдің бірегейлікті қалыптастырудағы айқындаушы маңыздылығына байланысты еңбектері құрайды. Бірқатар саясаттанушылар,

мәдениеттанушылар, тарихшылардың пайымдаулары бойынша ұлттық тілдің болуы ұлттық идеологияның негізін қалайды. Сонымен қатар, өзге ғалымдар ұлттық тілдер халықтардың ұлттық идеология мен ұлттық сана-сезімді қалыптастыру нәтижесінде құрылды деп есептейді. Мысал ретінде Британ аралдарындағы көптеген ғасырларға созылған жергілікті диалекттерді ығыстыру ұсынылған (германдық немесе кельттік) тілдік кеңістіктің қалыптасуын айтуымызға болады. Тек Қайта Өрлеу дәуірі мен Жаңа кезеңде халық ағылшын, ирланд, шотланд, валлий тілдерінің жазба нұсқаларын (әдеби) жасады. Шотландияда гаэль және шотланд екі бөлек тілдердің қатар қолданыста болуы тілдік ұлтшылдық пен ұлттық сана-сезімнің дамуына тосқауыл болды. Сондықтан ұлттық тіл мен ұлттық сана-сезімді құру өзара байланысты болып табылады [22].

Сонымен қатар, халықаралық қатынастарда көрініс табатын бірегейліктің кейбір түрлеріне мән берсек. Позитивтік бірегейлік қауіпсіздік пен тұрақтылық сезімін береді. Негативтік бірегейлік сапасыздық сезімін және кейде өз халқының өкілдеріне ұялуды тудырады. Таңылған бірегейлік Ортағасырлардағы секілді адам дүниеге келгеннен бастап діни және сословиелік қатыстылығына, кәсібі мен экономикалық дәрежесіне байланысты бірегейлігі белгіленетін қоғамның ішкі құрылымына бағытталады. Иеленетін бірегейлік адамның қажетті таңдауына сай қабылдауы және бұл заманауи постиндустриалды қоғамға тән құбылыс. Моно-мәдениеттік бірегейлік өзін бір мәдениетпен байланыстырады. Бимәдениеттік бірегейлік екі азаматтығы бар адамдарға тиесілі. Еврордақ секілді ұлттан жоғары тұратын қауымдастық тұрғындарында космополиттік бірегейлік қалыптасады [23].

Осы жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Президент жанындағы Қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасын іске асыру жөніндегі ұлттық комиссияны құру туралы Жарлыққа [24] қол қойды. Ұлттық комиссияның алғашқы отырысында жұмыс топтарының жетекшілері белгілі болды: Мемлекеттік тілді латын қарпіне көшіру жөніндегі жұмыс тобын Тіл білімі институтының директоры Е. Қажыбек; «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» жобасы бойынша жұмыс тобын Білім және ғылым министрі Е. Сағадиев пен «Wikibilibim» қоғамдық қоры қамқоршылар кеңесінің төрағасы Р. Кенжеханұлы; «Туған жер» жобасы бойынша жұмыс тобын Президент Әкімшілігі Басшысының орынбасары О. Оразалин мен Еуразия ұлттық университетінің ректоры Е. Сыдықов; «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы бойынша жұмыс тобын Мәдениет және спорт министрі А. Мұхамедидұлы мен Тарих және этнология институтының директоры Х. Әбжанов; «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасы бойынша жұмыс тобын Президент Әкімшілігі Ішкі саясат бөлімінің меңгерушісі А. Балаева мен Сыртқы істер министрі Қ. Әбдірахманов; «Қазақстанның 100 жаңа тұлғасы» жобасы бойынша жұмыс тобын ҚХА Хатшылығының меңгерушісі Д. Мыңбай мен Ақпарат және коммуникациялар министрі Д. Абаев басқаратын болды [25]. Міне, осы комиссияның алдағы уақыттағы жүйелі жұмысы және халықтың қолдауы ұлттық бірегейлікті нығайтатын нәтижелерге әкеледі деп ойлаймыз.

Қорытынды. Заманауи зерттеулерге сәйкес бірегейлік адамның бүкіл өмірін қамтитын, түрлі ауыртпалықтардан өтетін, озық немесе кертартпалық бағыттарда жүруі ықтимал өзгермелі құбылыс. Бірегейлік өз табиғатына байланысты әлеуметтік сипатқа ие. Өйткені, ол азаматтардың өзара қатынастары шеңберінде қалыптасады және оның өзгерістері әлеуметтік ахуалдар нәтижесінде жүзеге асады.

Мәселе бойынша көптеген іргелі еңбектердің болуы қарастырылып отырған ұғымға қатысты зерттеушілер белсенділігін айқындайды. Ғалымдар түсінікті қарастыру барысында жан-жақтылықты ұстанады. Әрбір тұжырымдар айқындалған дәлелдерден тұрғанымен, бірегейлік күрделі ұғымына байланысты ортақ түсініктің жоқтығын да айта кеткеніміз жөн. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласында мәселе бойынша көптеген түсініктер қалыптасқанымен, жүйелеуді қажет ететін көлемді ғылыми-зерттеу жұмыстарын жалғастыра түсу қажет деген ойдамыз.

Дәйектелгендей, ұлттық бірегейлік тарихи, саяси, экономикалық, әлеуметтік, географиялық, рухани, құқықтық, діни наным, идеология салаларындағы көптеген ішкі және сыртқы әсерлер ықпалында қалыптасады. Ұлттық бірегейлікті қалыптастыру үдерісінде әлеуметтену ерекше орын алады деп ойлаймыз. Өйткені, адам бойындағы құндылықтар мен қағидалардың дамуына отбасы, білім беру жүйесі, діни орындар, әскери қызмет, бұқаралық ақпарат құралдары сынды әлеуметтік институттар жүзеге асырады. Сондықтан аталған әлеуметтік институттардың адами тәрбие берудегі қимылдарына ерекше назар аударғанды жөн санаймыз.

Халық пен ел өз бірегейлігі болған жағдайда ғана толыққанды өмір сүре алады. Ал ұлттық бірегейлік құндылықтарын қалыптастыру ұлттық әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрсіз мүмкін емес. Бүгінгі құбылмалы заманда ұлттық бірегейліктің құраушы негізгі бөлігі ретінде дәстүрлерді сақтау деп ойлаймыз. Сондықтан жаһандандудың алдына қойып отырған ауқымды міндеттері ұлттық-мәдени байлығымызды жоюына жол бермеуіміз қажет.

ӘДЕБИЕТ

[1] Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. - 2017. - 12 сәуір.

[2] Қазақстандық бірегейлік пен бірлікті нығайту және дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы. - // [Электрондық ресурс]. - Көру режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1500000147>

- [3] Сапожникова Р.Б. Анализ понятия «Идентичность»: теоретические и методологические основания // Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия психология. – 2005. - №1 (45). – С. 13-14.
- [4] Erikson E (1968) Identity: Youth and crisis. New York, Norton & co., Corp., USA.
- [5] Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 53 000 слов. Изд. 7-е, стереотип. – М.: Сов. Энциклопедия, 1968. – С. 232. – 900 с.
- [6] Большая Советская Энциклопедия. (В 30 томах). // Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Советская Энциклопедия, 1973. – Т. 10. – С. 39. – 592 с.
- [7] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – А.: Дайк-Пресс, 2008. – 167 б. – 968 б. – ISBN: 9965-798-99-0.
- [8] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. / Құраст. Н. Әшімбаева, С. Ақаев, Қ. Рысбергенова және т.б. – Т. IV. – А.: Арыс, 2007. – 164 б. – 752 б. – ISBN: 9965-17-351-6.
- [9] Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. / Құраст. М. Малбақов, Қ. Есенова, Б. Хинаят және т.б. – Т. XIV. – А.: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 718 б. – 800 б. – ISBN: 9965-893-60-8.
- [10] Никифорова П.Г. Проблема национальной идентичности в условиях глобализации // Вестник Башкирского университета. – 2008. – Том 13. - №2. – С. 382-384.
- [11] Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности. / Пер. с англ. А. Башкирова. - М.: Издательство АСТ; Транзиткнига, 2004. – С. 51-53. - 635 с. – ISBN: 5-17-024800-8 (Издательство АСТ); ISBN: 5-9578-1030-4 (Транзиткнига).
- [12] Bloom W (1999) Personal Identity, National Identity and International Relations. Cambridge University Press, England. ISBN: 0-521-37316-6.
- [13] Бек У. Космополитическое общество и его враги // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Т. 6. - №1. – С. 38.
- [14] Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность. – М.: МОРУ, 2000. – С. 5. - 256 с. – ISBN: 5-89774-023-2.
- [15] Гаджиев К.С. Национальная идентичность: концептуальный аспект // Вопросы философии. – 2011. - №10. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=52
- [16] Кадыржанов Р.К. Этнокультурный символизм и национальная идентичность Казахстана. – А., 2014. – 168 с. – ISBN: 978-601-304-037-0.
- [17] Шайкемелов М.С. Казахская идентичность. – А., 2014. – 272 с. – ISBN: 978-601-304-002-8.
- [18] Оспанов Т.Т. Национальная идентичность казахов: социально-философский анализ. – Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). – КазНУ им. аль-Фараби, 2016. – 124 с.
- [19] Токтаров Е.Б. Роль Интернета в трансформации национальной идентичности казахстанцев (социально-философский анализ). – Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). – КазНУ им. аль-Фараби, 2016. – 132 с.
- [20] Русских Л.В. Идентичность: культурная, этническая, национальная // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Социально-гуманитарные науки». – 2013. – Том 13. - №2. – С. 178-179.
- [21] Маргулян Я.А. Социокультурные факторы укрепления национальной идентичности // Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры и искусств. – 2015. - Том 206, Социология культуры: опыт и новые парадигмы. – Часть 1. – С. 172.
- [22] Кузнецова Е.В. Язык и национальная идентичность // Омский научный вестник. Серия «Общество. История. Современность». – 2011. - №3 (98). – С. 102.
- [23] Кочетков В.В. Идентичность в международных отношениях: теоретические основы и роль в мировой политике // Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. – 2010. - №1. – С. 8-9.
- [24] Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы // Егемен Қазақстан. – 2017. – 20 сәуір.
- [25] Ұлттық комиссияның алғашқы отырысы өтті // Егемен Қазақстан. – 2017. – 27 сәуір.

REFERENCES

- [1] Nazarbaev N.A. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru. *Egemen Kazahstan*, **2017**. 12 sauir. (In Kaz.).
- [2] Kazahstandyк biregejlik pen birlikti nygajtu zhane damytu tuzhyrymdamasyn bekitu turaly. [Jelektrondyк resurs]. Koru rezhimi: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1500000147> (In Kaz.).
- [3] Sapozhnikova R.B. Analiz ponjatija «Identichnost'»: teoreticheskie i metodologicheskie osnovanija. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta, Serija psihologija*, **2005**. 1 (45), S. 13-14. (In Russ.).
- [4] Erikson E (1968) Identity: Youth and crisis. New York, Norton & co., Corp., USA. (In Eng.).
- [5] Ozhegov S.I. Slovar' russkogo jazyka. Okolo 53 000 slov. Izd. 7-e, stereotip. M.: Sov. Jenciklopedija, **1968**. S. 232. 900 s. (In Russ.).
- [6] Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija. V 30 tomah. Gl. red. A.M. Prohorov. M.: Sovetskaja Jenciklopedija, **1973**. T. 10. S. 39. 592 s. (In Russ.).
- [7] Kazah tilinin tusindirme sozdigi. Zhalpy redakcijasyn baskargan T. Zhanuzakov. A.: Dajk-Press, **2008**. 167 b. 968 b. ISBN: 9965-798-99-0. (In Kaz.).
- [8] Kazah adebi tilinin sozdigi. On bes tomdyk. Qurast. N. Ashimbaeva, S. Akaev, K. Rysbergenova zhane t.b. T. IV. A.: Arys, **2007**. 164 b. 752 b. ISBN: 9965-17-351-6. (In Kaz.).
- [9] Kazah adebi tilinin sozdigi. On bes tomdyk. Kurast. M. Malbakov, K. Esenova, B. Hinajat zhane t.b. T. XIV. A.: Kazah jenciklopedijasы, **2011**. 718 b. 800 b. ISBN: 9965-893-60-8. (In Kaz.).
- [10] Nikiforova P.G. Problema nacional'noj identichnosti v uslovijah globalizacii. *Vestnik Bashkirskogo universiteta*, **2008**. Tom 13, 2, S. 382-384. (In Russ.).

- [11] Hantington S. Kto my?: Vyzovy amerikanskoj nacional'noj identichnosti. Per. s angl. A. Bashkirova. M.: Izdatel'stvo ACT; Tranzitkniga, **2004**. S. 51-53. 635 s. ISBN: 5-17-024800-8, Izdatel'stvo ACT; ISBN: 5-9578-1030-4, Tranzitkniga. (In Russ.).
- [12] Bloom W (1999) Personal Identity, National Identity and International Relations. Cambridge University Press, England. ISBN: 0-521-37316-6. (In Eng.).
- [13] Bek U. Kosmopoliticheskoe obshhestvo i ego vragi. *Zhurnal sociologii i social'noj antropologii*, **2003**. T. 6, 1, S. 38. (In Russ.).
- [14] Shnejder L.B. Professional'naja identichnost'. M.: MOSU, 2000. S. 5. 256 s. ISBN: 5-89774-023-2. (In Russ.).
- [15] Gadzhiev K.S. Nacional'naja identichnost': konceptual'nyj aspekt. *Voprosy filosofii*, **2011**. 10. Jelektronnyj resurs. Rezhim dostupa: http://phil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=52 (In Russ.).
- [16] Kadyrzhanov R.K. Jetnokul'turnyj simvolizm i nacional'naja identichnost' Kazahstana. A., **2014**. 168 s. ISBN: 978-601-304-037-0. (In Russ.).
- [17] Shajkemelov M.S. Kazahskaja identichnost'. A., **2014**. 272 s. ISBN: 978-601-304-002-8. (In Russ.).
- [18] Ospanov T.T. Nacional'naja identichnost' kazahov: social'no-filosofskij analiz. Dissertacija na soiskanie stepeni doktora filosofii, PhD. KazNU im. al'-Farabi, **2016**. 124 s. (In Russ.).
- [19] Toktarov E.B. Rol' Interneta v transformacii nacional'noj identichnosti kazahstancsev (social'no-filosofskij analiz). Dissertacija na soiskanie stepeni doktora filosofii, PhD. KazNU im. al'-Farabi, **2016**. 132 s. (In Russ.).
- [20] Russkih L.V. Identichnost': kul'turnaja, jetnicheskaja, nacional'naja. *Vestnik Juzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta, Serija «Social'no-gumanitarnye nauki»*, **2013**. Tom 13, 2, S. 178-179. (In Russ.).
- [21] Marguljan Ja.A. Sociokul'turnye faktory ukreplenija nacional'noj identichnosti. *Trudy Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kul'tury i iskusstv*, **2015**. Tom 206, Sociologija kul'tury: opyt i novye paradigmy, Chast' 1, S. 172. (In Russ.).
- [22] Kuznecova E.V. Jazyk i nacional'naja identichnost'. *Omskij nauchnyj vestnik, Serija «Obshhestvo. Istorija. Sovremennost'»*, **2011**. 3 (98), S. 102. (In Russ.).
- [23] Kochetkov V.V. Identichnost' v mezhdunarodnyh otnoshenijah: teoreticheskie osnovy i rol' v mirovoj politike. *Vestnik Moskovskogo universiteta, Serija 25, Mezhdunarodnye otnoshenija i mirovaja politika*, **2010**. 1, S. 8-9. (In Russ.).
- [24] Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy. *Egemen Kazahstan*, **2017**. 20 sauir. (In Kaz.).
- [25] Ultyk komissijany alghashky otyrysty otti. *Egemen Kazahstan*, **2017**. 27 sauir. (In Kaz.).

М. О. Насимов, Б. Ж. Паридинова

Университет «Болашак», Кызылорда, Казахстан,

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ: СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ

Аннотация. В современном обществе формирование национальной идентичности и ее внедрение в сознание граждан стали предметом деятельности ученых, политиков, идеологов, представителей искусства и литературы. В последнее время во многих научных работах все чаще встречается понятие национальная идентичность. Поэтому темой статьи является вопрос национальной идентичности рассматриваемой в социально-гуманитарных науках.

В программной статье Президента Республики Казахстана «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» четко отражены понимание национальной идентичности как основы и фундамента модернизации. Лидер нации дает историческую оценку сложности судьбы нашего народа. Одним из правил модернизации нового типа обозначено сохранение национального кода и национальной культуры.

Статья посвящена рассмотрению понятия национальная идентичность по междисциплинарным характеристам. Обобщены сущность и основные понятия важных теорий национальной идентичности. Раскрыта роль национальной идентичности в современном мире. Рассматриваются научные труды по разным аспектам данной темы.

Ключевые слова: идентичность, виды идентичностей, глобализация, национальное сознание, социокультурный процесс.